

2 Kullu Dussehra-
आपदापश्चात् हिमाचलप्रदेशस्य
प्रथमः बृहत् उत्सवः,
कथं प्रचलति सज्जता?

3 उत्कले अधुना "दूरभाष-
समाचार-साधनम्"
(व्हाट्सएप्) इत्यत्र
सरकारीसेवाः भविष्यन्ति

4 **भगतसिंह जयंती-
साहसस्य, देशभक्तेः
च प्रतीकः**

सुभाषितम्

अभिवादनशीलस्य,
नित्यं वृद्धोपसेविनः।
चत्वारि तस्य वर्धन्ते,
आयुर्विद्या यशोबलम्।।

अर्थात्- बड़ों को अभिवादन करने वाले मनुष्य की और नित्य वृद्धों की सेवा करने वाले मनुष्य की आयु, विद्या, यश और बल ये हमेशा बढ़ती रहती हैं।

प्रतिदिनं नवीनतमं
हिमसंस्कृतवार्ताः
दैनिकवार्तापत्रं प्राप्स्यथ
7876636263
Whatsapp संख्या मध्ये
नमो नमः लिखन्तु

To get the latest
h|msanskrit|tvartah

Daily Sanskrit Newspaper
every day, write Hello on
7876636263 Whatsapp

सूचना- हिमसंस्कृतवार्ता:
दैनिकपत्रे व्याकरणात्मक-
अशुद्धिनां कृते सम्बद्धाः
पत्रकाराः लेखकाश्च
उत्तरदायिनः भविष्यन्ति

कार्यालय:

हिमसंस्कृतम् प्रकाशनम्

जसवां कोटला तहसीलपरिसरस्य सम्मुखे
कस्बा कोटला, जिला कांगड़ा हि.प्र.
पत्रव्यवहारसङ्केतः - १७७१११

राष्ट्रीयस्वयंसेवकसंघस्य
स्थापनायाः १०० वर्षाणि
पूर्णानि, वर्षपर्यन्तं शताब्दी-
उत्सवस्य शुभारम्भः

राष्ट्रीयस्वयंसेवकसंघस्य
शतवार्षिकोत्सवः शनिवासरे सम्पन्नः।
डॉ. केशव बलिराम हेडगेवारः १७
सहकारिभिः सह
विजयदशम्याः शुभावसरे १९२५ तमे
वर्षे सितम्बरमासस्य २७ दिनाङ्के
संघस्य स्थापनां कृतवान्। अधुना संघः
देशस्य बृहत्तमः सांस्कृतिकसंस्थारूपेण
वर्धितः अस्ति, यत्र देशे सर्वत्र
८३,००० तः अधिकाः शाखाः सन्ति,
कोटिकोटि स्वयंसेवकाः च सन्ति।

भारते-फिलिस्तीन राष्ट्रस्य
राजदूतः अब्दुल्ला-
अबू-शावेशः नरेन्द्रमोदी-
प्रशासनस्य प्रशंसा अकरोत्

हिमसंस्कृतवार्ता: - भारते-फिलिस्तीन
राष्ट्रस्य राजदूतः अब्दुल्ला-अबू-शावेश
नरेन्द्रमोदी-प्रशासनस्य प्रशंसा अकरोत्।
यतोऽहि मोदीवर्यस्य प्रशासनं
फिलिस्तीन-वासिनां समर्थनं अकरोत्।
तेन प्रोक्तम् यत् भारतदेशः फिलिस्तीन-
देशे कोटि-डॉलर-व्ययेन एकस्यां
चिकित्सालय-परियोजनायां कार्यं
करोति। सः एतदभि प्रोक्तवान् यत्
भारतस्य विदेशमंत्रालयः फिलिस्तीन
देशार्थम् अहोरात्रम् उपलब्धो वर्तते।

आतङ्कवादी परमिंदरसिंहपिंडी
इत्यमुम् अबू धाबीतः भारते
प्रत्यर्पितुं सफलता प्राप्ता

हिमसंस्कृतवार्ता: - पञ्जाब -
आरक्षिबलेन केन्द्रीयभिकरणैः सह
बब्बर खालसा अन्ताराष्ट्रिय-गुल्बस्य
आतङ्कवादी परमिंदर सिंह पिंडी इत्यमुम्
अव् धू बाबीतः भारते प्रत्यर्पितुं सफलता
प्राप्ता। आरक्षि- सूत्राणाम् अनुसारं पिंडी
द्वयोः वैदेशिकातङ्कवादिनोः सहयोगी
वर्तते। असौ नैकेषु जघन्यापराधेषु
सम्मिलितः अवर्तते। आरक्षिबलस्य
अनुरोधे विदेशमन्त्रालयस्य संयुक्त-
अरब-अमीरातस्य च अधिकारिभिः सह
समन्वयं विधाय आरोपणः प्रत्यर्पणे
सफलता प्राप्ता।

द्वादशी-विश्व-पैरा-एथलेटिक्स
चैंपियनशिप-इतिप्रतिस्पर्धा
नवदेहल्यां जवाहर-लाल-
नेहरू-क्रीडांगणे आराब्धा

हिमसंस्कृतवार्ता: - द्वादशी-विश्व-पैरा-
एथलेटिक्स चैंपियनशिप-इतिप्रतिस्पर्धा
नवदेहल्यां जवाहर-लाल-नेहरू-
क्रीडांगणे आराब्धा। इयम् प्रतिस्पर्धा
नव-दिवस-पर्यन्तं भविष्यति। अस्यां
प्रतियोगितायां षडाशीत्याधिक शतम्
प्रतिस्पर्धा भविष्यन्ति। पुरुष वर्गाणां
कृते एकधिकैकशतम् महिलानां कृते
चतुःअशीति प्रतिस्पर्धाः भविष्यन्ति।
एका मिश्रित-स्पर्धा अपि भविष्यति।

प्रधानमंत्री नरेन्द्रमोदी ओडिशायाः झारसुगुड़ातः षष्टिसहस्रकोट्यधिकरूप्यकाणां नैकासां विकास-परियोजनानाम् उद्घाटनं शिलान्यासं च अकरोत्
भारतं दूरसञ्चार प्रौद्योगिक्याः वैश्विकं केन्द्रं भवितुम् अग्रसरम् अस्ति

हिमसंस्कृतवार्ता: - प्रधानमन्त्री
नरेन्द्रमोदी ओडिशायाः झारसुगुडातः
षष्टि-सहस्र-कोट्यधिक-रूप्यकाणां
नैकासां विकास-परियोजनानाम् उद्घाटनं
शिलान्यासं च अकरोत् । तेनोक्तं यत्
भारतं दूरसञ्चार-प्रौद्योगिक्याः वैश्विकं केन्द्रं
भवितुम् अग्रसरम् अस्ति । एताः
परियोजनाः दूरसंचार-रेलवे उच्च-शिक्षा
स्वास्थ्यसेवा कौशल-विकास-ग्रामीण-
आवासं च समेत्य विविधक्षेत्रैः सह सम्बद्धाः
सन्ति। श्रीमोदिना सूरतस्य उधना इत्यस्य
ओडिशायाः च ब्रह्मपुरस्य मध्ये
सञ्चाल्यमानाय गुजरातस्य प्रथमामृत-
भारत-एक्सप्रेस रेलयानाय अपि वर्चुअल
इति प्रातिभाषिक-माध्यमेन हरिद्वजः
प्रदर्शितः। अत्रावसरे ओडिशायाः
राज्यपालः हरि-बाबू कम्भमपतिः
मुख्यमन्त्री मोहनचरण माझी अन्य-
गणमान्यजनाः उपस्थिताः आसन् ।
अस्मिन् अवसरे केन्द्रीय रेल-मन्त्री
अश्विनी-वैष्णवः केन्द्रीयो जल-शक्तिः
मन्त्री सी.आर.पाटिलः च उधना रेलवे

स्थाने उपस्थितौ अवर्तताम्। प्रधानमंत्री जनसभां संबोधयन् अवोचत् यत् केन्द्र-प्रशासनेन सद्य एव राज्ये द्वयोः सेमीकंडक्टर संयन्त्रयोः स्थापनायै अनुमतिः प्रदत्ता। अयं ओडिशायाः औद्योगिक-प्रौद्योगिकविकासम् उन्नेतुं महत्वपूर्ण पदक्षेपः अस्ति। श्रीमोदिनोक्तं यत् अस्य शताब्दस्य सप्तदशे वर्षे वस्तुसेवाकार-प्रवर्तनस्य अनन्तरम् आपीडे न्यूनता जाता, येन नागरिकेषु वित्तीयपीडः न्यूनताङ्कतः। प्रधानमन्त्रिणा बीएसएनएल द्वारा स्थापितानां सार्धसप्तनवति-सहस्राधिकानां 4जी मोबाइल टावर इत्येषाम् अपि शुभारम्भो विहितः। तेनोक्तं यत् भारते दूरसञ्चार प्रौद्योगिक्याः वैश्विकं केन्द्रं भवितुम् अग्रसरम् अस्ति । प्रधानमन्त्रिणा बरहामपुरस्थितम् एमकेसीजी चिकित्सा-महाविद्यालयम् अथ बुर्ला-संबलपुर स्थितं वीआईएसएसएच अचल इत्येनं च विश्वस्तरीयं चिकित्सालयत्वेच परिवर्तितुं योजना अपि उद्घोषिता।

**भारतेन प्रत्युत्तरं दत्तं यत् पाकिस्तानम्
आतङ्कवादस्य महिमामण्डनं करोति, अथ च भारत-
पाकिस्तानयोः सङ्घर्षस्य तथ्यान् यथामतिं प्रस्तौति**

हिमसंस्कृतवार्ता: - भारतेनोक्तं यत् पाकिस्तानम्
आतंकवादस्य महिमामण्डनं करोति अथ च भारत-
पाकिस्तान-सङ्घर्षस्य तथ्यान् यथामर्तिं परिवर्त्य
प्रस्तौति। पाकिस्तानस्य प्रधानमन्त्रिणः शहबाज
शरीफस्य सम्बोधनस्य अनन्तरं संयुक्तराष्ट्र भारतस्य
स्थायी-मिशन इत्यस्य प्रथमसचिवेन पेटल-
गहलोतेन भारते आतङ्कवादी आक्रमणेभ्यः
पाकिस्तानम् उत्तरदायि प्रतिपादितम्। अनया
भारतस्य आत्मरक्षायाः अधिकारः सबलं
प्रतिपादितः। प्रथम-सचिवेन उक्तं यत् आतङ्कवादः
पाकिस्तानस्य विदेशीतेः केन्द्रम् अस्ति।

HPU Shimla - उपाधिं सम्पन्नं कर्तुं असमर्थेभ्यः छात्रेभ्यः पुनः स्नातकपदवीं प्राप्तुं अवसरः

हिमसंस्कृतवार्ता: - शिमला। हिमाचलप्रदेशविश्वविद्यालयस्य कार्यकारिणीपरिषद् (EC) इत्यनेन JBT/D.El.Ed. अन्ये च कारणैः ये स्वस्य उपाधिं न प्राप्तुं शक्तवन्तः तेभ्यः उपाधिं पुनः प्राप्तुं अवसरः प्रदत्तः। शनिवासरे विश्वविद्यालये आयोजिते कार्यकारिणीपरिषदः (ईसी) सत्रे एषः निर्णयः कृतः। ये छात्राः स्नातक-अध्ययनं सम्पन्नं कर्तुं असमर्थाः आसन् तेषां कृते पुनः स्नातक-अध्ययनं कर्तुं अनुमतिं दातुं कार्यकारिणीपरिषदा अनुमोदनं कृतम्। एषः अवसरः २०२०-२१, २०२१-२२, २०२२-२३, २०२३-२४, २०२४-२५, २०२५-२६ च शैक्षणिकसत्रस्य छात्राणां कृते उपलब्धते। पञ्चवर्षेभ्यः अनन्तरं एकवर्षस्य अतिरिक्तविस्तारस्य कृते अयं अवसरः अनुमोदितः, यत्र ७,००० रुप्यकाणां शुल्केन कर्तुं शक्यते। विश्वविद्यालयस्य कुलपतेः प्रो.महावीरसिंहस्य अध्यक्षतायां ईसी-समित्या आवश्यकतानुसारं प्राध्यापकानाम् स्थानान्तरणस्य अनुमोदनं कृतम्। कार्यकारिणीपरिषदा शैक्षणिकसत्रं १९९०-१९९१ तः अद्यपर्यन्तं बीए/बीएससी/बीकॉम/शास्त्री/प्रभाकर छात्राणां कृते तथा शैक्षणिकसत्रं २०१३-२०१४ तः अद्यपर्यन्तं बीटीए एण्ड बीटीडीएम/बीपीई, शैक्षणिकसत्रं २०१४-२०१५ तः अधुनापर्यन्तं बीबीए/बीसीए, शैक्षणिकसत्रं बीएड २०१५-१६ तः अधुनापर्यन्तम्, बीवॉक शैक्षणिकसत्रं २०१७-२०१८ तः अधुनापर्यन्तं, बीएच-एम शैक्षणिकसत्रं २०१९-२०२० तः अधुनापर्यन्तम्, शैक्षणिकसत्रं १९९०-१९९१ तः अधुनापर्यन्तम् स्नातकोत्तर छात्रेभ्यः एम.ए./एमएससी/एम.कॉम./आचार्य/एमए एवं एम.एस.सी.गणित/एम.एड/एमए शिक्षा शैक्षणिकसत्रं २०१०-११ तः अद्यपर्यन्तं डिप्लोमापाठ्यक्रमे पीजीडीसीए, शैक्षणिकसत्रं २०२२-२०२३ तः डीसीए स्नातकोत्तरपरीक्षां सम्पन्नं कर्तुम् उपाधिपरिष्कारं च

कर्तुम् अवसरप्रदानाय अनुमतिः प्रदत्ता।राज्यसर्वकारेण सह उत्पापितः भविष्यति शिक्षकाणां कृते सीएएस इत्यस्य विषयःईसी-समागमे शिक्षकानां कृते करियर-उन्नति-योजनायाः (CAS) विषये विस्तरेण चर्चा अभवत्। इदानीं राज्यसर्वकारेण सह एषः विषयः उत्पापितः भविष्यति। कुलपतिः, उप-प्रतिकुलपतिः, विधायकः हरीशजनार्थ, विधायकः सुरेशकुमारः, कुलसचिवः च विषयं सर्वकारे प्रस्तुतं करिष्यन्ति। कार्यकारिणीपरिषदा वरिष्ठाचार्यस्य पदस्य विषये अपि चर्चा कृता।

बीए/बीएससी/बीकॉम/शास्त्री-परीक्षायै स्वर्णिमावसरः

बीए/बीएससी/बीकॉम/शास्त्री-परीक्षाणां कृते स्वर्णसंभावनायाः अनुमोदनं अपि ईसी इत्यनेन अनुमोदितम्। वार्षिकव्यवस्थायाः अन्तर्गतं स्वर्णिमावसरः अर्थात् तृतीयः अवसरः तेभ्यः छात्रेभ्यः दीयते ये पूर्वप्रयासद्वये निर्धारितसमयावधिमध्ये अनुपूरकपरीक्षां उत्तीर्णं कर्तुं असफलाः सन्ति। गोल्डन् चान्स इत्यस्य अन्तर्गतं परीक्षा अक्टोबर् मासे भविष्यति, ₹१०,००० शुल्कं च निर्धारितम् अस्ति। परीक्षाप्रपत्राणि अक्टोबर् ७ दिनाङ्कपर्यन्तं विलम्बशुल्कं विना पूरयितुं शक्यन्ते। तदनन्तरं नियमानुसारं विलम्बशुल्कं गृहीतं भविष्यति।

विश्वविद्यालयस्य अशिक्षककर्मचारिणां कृते पीएचडी-परीक्षां कर्तुं अनुमोदनं प्रदत्तम्

विश्वविद्यालयस्य अशिक्षककर्मचारिणां कृते पीएचडी-परीक्षां कर्तुं कार्यकारिणीपरिषदा अनुमोदनं दत्तम्। कर्मचारिभिः अर्जितावकाशस्य उपयोगेन स्वस्य शोधकार्यं सम्पन्नं कर्तव्यम्। तदतिरिक्तं राजस्वविषयाणां निबन्धनार्थं विश्वविद्यालये सेवानिवृत्तानां नायबतहसीलदारानाम्/कानुनगो/पटवारीणां नियुक्तेः अनुमोदनं कृतम्।

उत्कले अधुना "दूरभाष-समाचार-साधनम्" (व्हाट्सएप्) इत्यत्र सरकारीसेवाः भविष्यन्ति

शास्त्री अधरः, उत्कलप्रदेशः। ओडिशाराज्यसर्वकारेण व्हाट्सएप् इत्यस्य क्रमाङ्कः ९४३७२९२०००' उत्थोषिताः। एतद्विः सङ्घाभिः भवन्तः WhatsApp कर्तुं शक्नुवन्ति, स्वस्य अभियोगानां, समस्यानां, अनुरोधानां सूचनां दातुं शक्नुवन्ति। सेवाः सहायताश्च कदापि भवतां समीपे उपलब्धाः भविष्यन्ति। न भवन्तः सर्वकारीयकार्यालयं प्रति गमिष्यन्ति, न च दीर्घकालं प्रतीक्षन्ते। जन्मप्रमाणपत्रं वा आयप्रमाणपत्रं वा, वाहनचालनानुज्ञापत्रं वा चालकस्य अनुज्ञापत्रं वा राष्ट्रियपरिवारकल्याणयोजना च अस्य व्हाट्सएप्स्य साहाय्येन सर्वं प्राप्तुं शक्यते। एकं वा द्वौ वा न, ओडिशा-नगरस्य जनाः अधुना अस्य व्हाट्सएप्-माध्यमेन राज्यसर्वकारस्य १२० सार्वजनिकसेवाः प्राप्तुं शक्नुवन्ति। आगामिषु कतिपयेषु मासेषु ५०० तः अधिकाः सेवाः अस्मिन् योजिताः भविष्यन्ति। ओडिशा-सर्वकारः "वैश्विक-प्रौद्योगिकी-कम्पनी 'मेग' इत्यनेन सह कथोपकथनं कृत्वा अद्यात् 'आम साथी' इति एकीकृतं व्हाट्सएप्-चैट-बोट प्रारब्धवान्। अनेन माध्यमेन राज्यस्य ४.५ कोटिजनाः नागरिकसेवाः सुलभतया प्राप्नुयुः। मुख्यसचिवस्य मनोज आहुजा इत्यस्य सान्निध्ये एतदुच्यप्रौद्योगिक्याः सेवा प्रारब्धवती। एतेन सह मुख्यसचिवेन ओडिशा-लोकसेवा-अधिकार-अधिनियमस्य केन्द्रीय-निरीक्षण-प्रणाली २.० (CMS) प्रारब्धवती। मुख्यसचिवः श्री आहुजा उक्तवान् यत् एषा व्यवस्था प्रत्येकं नागरिकाय सुलभतया सेवां प्राप्तुं अनुभवं आनयिष्यति। 'आम साथी' ओडिशा-प्रशासने नागरिककेन्द्रितसेवाप्रदानस्य साधनम् अस्ति। एकं परिवर्तनकारी सोपानम्। चिरकालं यावत् सार्वजनिकसेवाः पृथक् पृथक् उपलब्धन्ते स्म, तेषां सुलभता च कठिना आसीत्। एतत् एकीकृतं व्हाट्सएप् मञ्चं प्रक्रियां सरलं करिष्यति। विकासयुक्ता अनु गमः अवदत् यत् एकीकृत-व्हाट्सएप्-बोट-माध्यमेन जनसामान्यं सहजतया विविधाः सेवाः प्राप्नुयुः। लोकप्रशासन-लोकशिकायतविभागस्य अतिरिक्तमुख्यसचिवः सुरेन्द्रकुमारः अवदत् यत् ओडिशा-सर्वकारेण राज्ये एकस्मिन् व्हाट्सएप्-मञ्चे विविधाः सेवाः आनिताः पारदर्शिता, कार्यक्षमता, नागरिकसुविधा च वर्धयितुं अस्य उद्देश्यम् अस्ति। 'आमसाठी' इत्यस्य प्रचारः व्हाट्सएप् इत्यस्य साहाय्येन बहुधा भविष्यति। सीएमएलआई कार्यकारी निदेशक विनीत भारद्वाज इत्यनेन उक्तं यत्, अस्माकं लक्ष्यं अस्ति यत् मार्च २०२६ यावत् व्हाट्सएप् मार्गेण सर्वाणि सार्वजनिकसेवानि उपलब्धानि भवेयुः। नागरिकाः पाठ्यद्वारा, स्वरेण च एषा सेवा प्राप्नुयुः। मेट्रो इण्डिया प्रमुखः अरुणश्रीनिवासः अवदत्, प्रौद्योगिक्याः उपयोगेन नागरिककेन्द्रितं शासनं ग्रहीतुं ओडिशायाः उपक्रमः प्रशंसनीयः अस्ति। लोक सेवाभवनसम्मेलनसभागारे आयोजिते अस्मिन् कार्यक्रमे गोपबन्धुप्रशासिकाकादम्याः के महानिर्देशकः जी. अमसाठी इत्यनेन सेण्टर फ़ॉर सस्टेनेबल गवर्नमेंट इनिशिएटिव् (CMGI) तथा मेटा इत्यनेन सह मिलित्वा एकीकृतं व्हाट्सएप् चैटबोट विकसितम् अस्ति।

एकदिवसीय चित्रकलाकार्यशाला- "विकसित- भारतस्य वर्णाः, कलया सह"

हिमसंस्कृतवार्ता:- कुणालकौशिकः मोतिहारी। जी. डी. गोयनका पब्लिक विद्यालयः २७ सितम्बर मासे २०२५ तमे दिने वर्णवैचित्र्येण, सृजनशीलतया, राष्ट्रीयगौरवेण च परिपूर्णः अभवत्। संस्कृतिमन्त्रालयेन, केन्द्रीय- माध्यमिक- शिक्षापरिषदा च आयोजितस्य सेवापर्व- २०२५ उत्सवस्य अङ्गरूपेण अस्मिन् विद्यालये हर्षोल्लासपूर्णं प्रेरणादायिनी च चित्रकलाकार्यशाला सम्पन्ना, यया सम्पूर्णः विद्यालयपरिवारः एकत्रीकृतः। तृतीयश्रेणीभ्यः एकादशश्रेणीपर्यन्तं छात्राः, उत्साहपूर्णाः अभिभावकाः, अध्यापकाः च मिलित्वा आत्मनिर्भरस्य विकसितस्य भारतस्य स्वदर्शनं चित्रैः प्रकटयामासुः। परिसरे उत्साहः, कल्पनाशक्तिः, आशा च व्याप्य स्थिताः आसन्- कलायाः देशभक्त्या च ऐक्यं खलु आचिन्त्य उत्सवः जातः। सर्वे प्रतिभागिनः तेषां सृजनशीलभावस्य उत्साहपूर्णसहभागितायाः च मान्यतां सूचयन्तः प्रशंसापत्रैः सम्मानिताः। प्रधानाचार्यः डॉ. विनोदकुमारभाटिया सर्वेषां प्रतिभागिनां सृजनशीलप्रयत्नान् हृदयस्पर्शिन्यः अभिव्यक्त्यः च प्रशंस्य अभिनन्दयामास। तेन कला यथा बालमानसां निर्माणे, सांस्कृतिकसमृद्धेः च राष्ट्रस्य निर्मितौ महत्त्वपूर्णा भवति इत्यपि उद्धारितम्। तस्य प्रेरणादायिन्यः वाणीः सर्वान् स्वदेशप्रेमं सृजनशीलतया निरन्तरं प्रकटयितुं सचेतयन् आसीत्।

"नवरात्रोत्सवः विशेषः लेखः" {२} “शिव-शक्ति”

चामुण्डा, काली अनयोः शिवेन सह दृढसम्बन्ध सर्वज्ञातः खलु। चण्ड-मुण्ड राक्षसयोः नाशाय दुर्गा चामुण्डारूपं धृतवती तथा च रक्तबीजस्य नाशाय सा कालीरूपं स्वीकृतवती। विलयस्य देवता शिवस्य यद् कार्यं, तदेव कार्यं सर्वभक्ष्याः, लयशक्त्यः काल्याः अपि। एकस्य महाकार्यस्य कर्तारौ कालीशिवौ परस्परौ सहचरौ। कण्ठे नरमुण्डानां माला, मस्तकोपरि तृतीयनेत्रं, श्मशानवासः आदीनि बहिर्लक्षणानि अपि समानानि। रक्तबीजस्य निःपातस्य समये काली भानरहिता अभवत्, तदा च एकस्मिन् हस्ते नरमुण्डं गृहीत्वा सा नृत्यं प्रारभत। तां नियन्त्रयितुं शिवः धावित्वा गतवान् किन्तु सा शिवोऽपि नियन्त्रितुम् असमर्थः। शिवः तस्याः पादयोः अधः आगतः किन्तु सा तु शिवस्य मञ्चं कृत्वा नृत्यवती। या आदिमाशक्तिः शिवनियन्त्रणे इति मान्यता अस्ति, सा शिवस्य सहचरी शक्तिः तमेव पादयोः अधः नीतवती। शिवः विलयस्य देवता अस्ति किन्तु सः वरददायकोऽपि किन्तु काली तादृशी नास्ति। सा ‘स्वतन्त्रा’, ‘स्वयंसिद्धा’ च। मण्डुकोपनिषदि तस्या संहारकरूपस्य वर्णनं दृश्यते। शिवेन काली किञ्चित्कालेन नियन्त्रणे आनीता। तस्य नृत्यस्य रुचिं दृष्ट्वा तथा च तस्याः कोपं शमयितुं तया सह नृत्यस्यार्थम् आरब्धवान्। शिवेन सह सम्बन्धं कथयन्ती काली नृत्ये पराजयं न स्वीकृतवती। शिवसदृशं सर्वैः हि ताण्डवाः प्रकाराः काली अपि सहजतयाः कृतवती। शिवः एकस्मिन् पादे नृत्यं कर्तुं आरब्धवान्, काली अपि एकस्मिन् पादे नृत्यं कर्तुम् आरब्धवती। एकस्मिन् क्षणे शिवः ऊर्ध्वजानु ताण्डवम् आरब्धम्। [ऊर्ध्वजानु- दक्षिणपादस्य अङ्गुष्ठं धृत्वा स्वमस्तके स्व- अङ्गुष्ठं स्थापनीयम्] एषा मुद्रा लीलया काली अपि कर्तुं समर्थाः, तस्या कृते किमपि अशक्यं नास्ति। किन्तु सा स्थिता, सा रौद्ररूपा परन्तु सा स्त्री, स्त्रीलज्जया सा एतां मुद्रां न कृतवती।

[संदर्भः- स्कन्दपुराणम् काशीखण्डः] एतद् शिल्पं वेरुळस्य कैलासमन्दिरे प्रमुखप्रवेशद्वारस्य वयं द्रष्टुं शक्नुमः। काशीपुरस्य कैलासनाथ मन्दिरे अपि एतत् शिल्पम् अस्ति किन्तु द्वयोः स्थाने केवलं शिवस्य ऊर्ध्वजानु ताण्डवमूर्तिः दृश्यते किन्तु कथनानुसारं तत्र काली अपि उपस्थिता। शक्तिः भिन्न-भिन्नस्वरूपे स्थितास्ति, यदा-कदा शिवेन सह एकत्रितं यदा-कदा शिवस्य पृष्ठतः गोपिता अस्ति। यदा शिवः नृत्यति तदा सापि शिवेन सह पदन्यासं करोति। शक्ति-शिवौ नृत्यकारणतः इदं जीवनचक्रं गतिमत् अस्ति। बाल्यकालतः नटराजस्य मूर्तिं दृष्ट्वा अहं चकिताः आसम्। अनन्तर पुस्तकानां पठनान्तरं शक्तिशिवौ अनयोः अद्वैतविषये अहम् अध्ययनम् आरभे तदा बहवः संदर्भाः प्राप्ताः। दिनेभ्यः पूर्वं अहं लक्ष्मी-विष्णु इत्यन्योः मूर्तिं दृष्टवती, लक्ष्मीः नवविधाभक्त्याः उत्कृष्टं उदाहरणं इति सर्वैः हि जानान्ति। तस्या विष्णोः पादसेवनं प्रसिद्धम्। धनदेवता लक्ष्मीः अङ्गुहारोऽयम् उन्मत्ता न भवेत्, साऽपि सदैव नम्रा भूत्वा विष्णोः पादौ सम्पीडयति। धनवान् व्यक्तिः धनेन उन्मत्तं न भवेत्। स्वगुरोः चरणौ विनम्रतापूर्वकं नमनं क्रियते तर्हि लक्ष्मीः सदैव तेन सह तिष्ठते इति पादसेवनस्य उदा. अस्मान् कथयति। विष्णुपादसमीपे लक्ष्मीः सदा दृश्यते। सा कदापि विष्णुना सह स्थिता न दृश्यते। किन्तु शक्तिशिवौ समानस्तरी जातिभावं निर्वाहयतः। तयोः ऐक्यम्, अद्वैतः, प्रेम सर्वं हि अत्यन्त विलोभनीयं चास्ति। कन्याः सर्वदा शिवसदृशं पतिम् इच्छन्ति। शिवस्य व्रतानि कन्याः विवाहस्य कृते कुर्वन्ति। परन्तु विष्णोः पूजा भिन्न-भिन्नकारणेन कुर्वन्ति किन्तु विवाहस्य कृते न। लक्ष्मीविष्णो जातिभावं भिन्नम्। शक्तिशिवौ च जातिभावं भिन्नम्। अस्योपरि एतदन्वयं चिन्तनम् अस्ति। कृपया लेखः कथम् अस्ति? इति वदतु।

ॐॐॐॐॐॐॐ

डॉ. वर्षा प्रकाश टोणगांवकर
पुणे/ महाराष्ट्रम्

भगतसिंह जयंती- साहसस्य, देशभक्तेः च प्रतीकः

लेखकः- डॉ. रमेशचन्द्रपाण्डेयः
जगद्गुरुशङ्कराचार्यज्योतिषपीठस्य
धर्माधिकारी
उत्तराखण्डविद्वत्सभायाः संरक्षकः,
श्रीज्ञानीगोलोकधामउत्तराखण्डस्य
अध्यक्षः,
ज्योतिषाचार्यश्च।

भगतसिंहः केवलं स्वतंत्रतासेनानी एव न, अपि तु धर्मपरायणः आत्मशक्तिसूचको जनस्तेन साहसः, त्यागः, न्यायपरायणता च मानवहृदयस्य दीपतुल्या, स्वधर्म-आदर्शानां पालनाय बलिदानं तेषां जीवनम् आत्मसाक्षात्काराय पथप्रदर्शकं कृतम्। “इंकलाब जिंदाबाद” केवलमुद्घोषो न, अपि तु चेतनायाः, आध्यात्मिकज्वालायाः सूचकः। अद्य भगतसिंहस्य जयंती सर्वत्र श्रद्धया स्मर्यते। भगतसिंहः केवलं स्वतन्त्रतासंग्रामस्य सेनानी न अपि तु यूनां प्रेरकः, न्यायपरायणता-संकल्पस्य च प्रतीकः आसीत्। २८ सितम्बर १९०७ संवत्सरे पंजाबदेशे बंगाग्रामे (वर्तमान पाकिस्तानदेशे) जन्म प्राप्तवान्, भगतसिंहः बाल्ये एव अद्भुतसाहसं प्रदर्शयन्, देशस्य मुक्तये अद्वितीयं योगदानम् अददात्। एषः महान् क्रान्तिकारी केवलं स्वकाले न, अपि तु आगामिषु संततिषु अपि देशभक्तिं, न्यायभावं, साहसं च जागरिष्यति। भगतसिंहस्य जीवनं यूनां मनसि सदैव प्रेरणास्रोतो भविष्यति। तेन आङ्ग्रेजीशासनस्य अत्याचारं प्रतिकारम् अनेकेषु आंदोलनेषु, छात्रसंगठनेषु, किंवा सशस्त्रसंग्रहेषु च सक्रियं योगदानं दत्तम्। २३ वर्षीये आयुषि प्राप्ते सति, स्वधर्मस्य

आदर्शानां पालनार्थं भगतसिंहः अद्भुतं बलिदानं कृतवान्। भगतसिंहः केवलं क्रियाशीलः न, अपि तु स्वविचारलेखनद्वारा अपि जनान् स्वतंत्रतायाः, स्वातंत्र्यसंकल्पस्य, तथा न्यायभावस्य ज्योतिर्निःसृष्टवान्। तेषां प्रेरकवाक्यं “इंकलाब जिंदाबाद” अद्यापि सम्पूर्णभारतवर्षे स्वातंत्र्यस्य, साहसस्य, न्यायस्य च प्रतीक रूपेण गुञ्जति। तेन दर्शितं यत् देशसेवा, साहस, निस्वार्थता, तथा आदर्शनिष्ठा इत्येतत् मूल्यगतं सर्वमपि केवलम् इतिहासपृष्ठेषु न, अपितु यूनां मनसि प्रतिदिनं प्रेरणास्रोतसा तिष्ठति। भगतसिंहस्य जीवनकथायाः संदेशः एषः- यदि राष्ट्रस्य हिताय निःस्वार्थता, साहसः, दृढनिश्चयः च अस्ति, तर्हि अस्मिन्काले विषमस्थितिषु सतीष्वपि अपि महत् कार्यं साधयितुं शक्यमिति।

अतः भगतसिंह जयंती केवलं स्मरणोत्सवः न, वस्तुतस्तेन प्रेरितः प्रत्येकं नागरिकः, विशेषतः युवा, आत्मनः साहसं, देशभक्तिं, न्यायपरायणतां च पोषयितुं प्रेरितः भवति। एषः दिवसः जनानां मनसि एकाग्रतां, साहसं, राष्ट्रसेवां, न्यायपरायणतां च जनयति। भगतसिंहस्य योगदानं केवलं स्वातंत्र्यसंग्रामे एव न, अपि तु सामाजिकसुधारस्य, युव- शिक्षायाः, न्यायसंवेदनस्य च मार्गदर्शनं करोति। अतः प्रत्येकस्मिन् वर्षे भगतसिंहजयंती अवसरः न केवलं स्मरणाय, अपि तु जीवनस्य मूल्यवत्याः साहसं, निष्ठा, आदर्शपालनं च अनुसर्तुं प्रेरणायाः कश्चन विशिष्टोऽवसरः

अद्यतनः अध्येता इत्यस्य वार्ता-संवादः

परीक्षणार्थं सज्जता कृता।

काव्या - आम्, गगनयानस्य सफलतायाः कामनां करोमि। तत् तु भविष्यस्य विषयः। परन्तु निर्वाचन-आयोगेन पञ्चराज्येषु विधानसभा-निर्वाचनानां घोषणा कृता इति वर्तमाना वार्ता।

नन्दिनी- आम्, निर्वाचनस्य महत्त्वं तु सर्वविदितमेव। एषा तु राजनैतिकी वार्ता। इतः परम्, पठितवती अभूवम् यत् प्रधानमन्त्रिणा देशे नव 'वन्दे भारत' रेलयानानि उद्घाटितानि।

काव्या - आम्, एतेन देशस्य यातायात-व्यवस्था सुदृढा भविष्यति। अन्यच्च, मया दृष्टं यत् 'जम्बुद्वीपीय'-क्रीडासु भारतीय-क्रीडालुभिः अनेकानि पदकानि जितानि। नन्दिनी - अहो, अतीव शोभनम्। अद्य अस्माभिः वायुसेना, अन्तरिक्ष-अनुसन्धानं, निर्वाचनं, नूतन-रेलयानं, क्रीडा च इति विषयेषु चर्चा कृता। धन्यवादः काव्ये, पुनः मिलामः।

काव्या - अवश्यमेव! शुभं भूयात्।

हिमसंस्कृतवार्ताः, ईदर-धीरजः